

OPERA
NA ZAMKU
w Szczecinie

**Zeszyty metodyczne dla nauczycieli
szkół ponadgimnazjalnych,
dotyczące spektaklu na podstawie powieści Stefana
Żeromskiego *Dzieje grzechu***

Wstęp

Nowy sezon artystyczny, nowy rok szkolny.....

Nowy sezon artystyczny prezentuje się rzeczywiście ambitnie, a z perspektywy szkolnej – zachęca do odwiedzin. Jest to zasługa szczególnie trzech zapowiadanych premier, a są to: Alicja w krainie czarów (balet na podstawie powieści Lewisa Carrolla, premiera w maju 2015), Dzieje grzechu (balet fabularny na temat powieści Stefana Żeromskiego do muzyki Mieczysława Karłowicza, premiera w październiku 2014), O krasnoludkach i sierotce Marysi (musical dla dzieci na podstawie baśni Marii Konopnickiej, premiera w 2015). Dzieje grzechu – powieść autorstwa Stefana Żeromskiego - ukazała się drukiem w 1908 roku i od razu wywołała sprzeczne oceny. Wśród publiczności literackiej powieść stała się niezwykle popularna. Krytyka, zaskoczona tematyką utworu, dopatrywała się "dewiacji znakomitego talentu" (Artur Hutnikiewicz), Eliza Orzeszkowa podejrzewała pisarza o erotomanie lub histerię, a Władysław Stanisław Reymont uważał tę powieść za pozbawiony sensu i idei pomysł. Wszystkie te reakcje wywołało pierwsze tak odważne w polskiej literaturze ukazanie tematyki seksualnej i destrukcyjnej siły miłości. Chyba bardziej znany niż powieść był jednak film na jej podstawie, wyreżyserowany przez Waleriana Borowczyka w 1975 roku. Czy baletowa wersja tego kontrowersyjnego utworu również aż tak bardzo poruszy szczecińską publiczność?

Któż z nas nie pamięta ze swego dzieciństwa dwóch kolejnych utworów – Alicji w krainie czarów oraz O krasnoludkach i sierotce Marysi? Pierwsza powieść została napisana przez angielskiego wykładowcę matematyki Charlesa Lutwidge'a Dodgsona (do celów literackich używającego pseudonimu „Lewis Carroll”) i opublikowana w 1865 roku. Utwór wydaje się trudny do gatunkowego sklasyfikowania. Maciej Słomczyński pisze w przedmowie do Alicji w swoim tłumaczeniu, że „jest to zapewne jedyny wypadek w dziejach piśmiennictwa, gdzie jeden tekst zawiera dwie zupełnie różne książki: jedną dla dzieci i drugą dla bardzo dorosłych”. I ostatni z wymienionych utworów to polska baśń literacka autorstwa Marii Konopnickiej, opublikowana po raz pierwszy w 1896 roku. Utwór, którego akcja rozgrywa się w świecie mityczno-baśniowym a zarazem realnym, napisano prozą poetycką z obszernymi wierszowanymi fragmentami. Jest w niej zawarta pochwała pracy ludzkiej oraz kult symboliki ziemi i rolnictwa. Ciekawe, co powiedzą na tę propozycję Opery młodzi odbiorcy?

Autorki scenariuszy lekcji i materiałów dydaktycznych do zapowiedzianych powyżej

utworów stanęły przed nie lada wyzwaniem. Przygotowane przez szczecińską Operę na Zamku pozycje repertuarowe z pewnością dostarczą wielu artystycznych wrażeń. Są to jednocześnie utwory stawiające istotne pytania, poruszające kwestie ważne dla odbiorców w różnym wieku (niewinność - dojrzewanie, odpowiedzialność, duchowość – cielesność, relacja człowieka z naturą, cykliczność życia i natury). Przygotowane spektakle to reżyserska wersja pierwowzorów literackich. Jak uda się przełożyć język literatury na język śpiewu lub tańca? Na ile będą to przedstawienia wierne wobec oryginałów? Jak oddać magię i fantastykę (Alicja..., O krasnoludkach...) lub naturalizm (Dzieje...)? Pozostaje mieć nadzieję, że przygotowane przez autorki materiały dydaktyczne zachęcą nauczycieli do zapoznania się z repertuarem i pozwolą na twórcze wykorzystanie podczas lekcji języka ojczystego, wiedzy o kulturze, a nawet godziny wychowawczej.

Autorki wstępu i scenariuszy:

Anna Kondracka-Zielińska

Małgorzata Roszak

Marta Ziółkowska

Scenariusz zajęć

Dotyczy spektaklu baletowego *Dzieje grzechu*

Muzyka: Mieczysław Karłowicz

Kierownictwo muzyczne: Jerzy Wołoskiuk

Choreografia : Karol Urbański

Kostiumy: Tijana Jovanovic

Scenografia: Waclaw Ostrowski

Projekcje: Krystian Drywa

Światło: Dawid Karolak

Film: Łukasz Nyks

Premiera: 25.10.2014

To spektakl baletowy adresowany do dorosłych widzów. Towarzyszy mu muzyka wykonywana na żywo. Jest to balet klasyczny na podstawie powieści Stefana Żeromskiego oraz filmu Waleriana Borowczyka do muzyki Mieczysława Karłowicza. Wizualna strona spektaklu zainspirowana została twórczością Edwarda Muncha. Widzowie usłyszą między innymi: Rapsodię Litewską, Powracające fale, czy Pamiętam ciche złote jasne dni.

Scenariusz nr 1

Temat: Kobieta upadła..... czy zawsze godna potępienia?

Wstęp:

Tak się składa, że pierwowzór literacki baletu ze sceny „Opery na Zamku” w sezonie 2014/2015 (na podst. powieści Stefana Żeromskiego) nie figuruje wśród szkolnych lektur, nawet tych do wyboru i nawet dla poziomu rozszerzonego. Właściwie nie ma się czemu dziwić – autor opisuje w swej kontrowersyjnej, uznanej za demoralizującą powieści drogę i życiowe wybory dziewczyny zakochanej w żonatym mężczyźnie, który oszukuje ją i porzuca, a ona sama coraz bardziej oddala się od tego, co w powszechnym odczuciu przystoi kobiecie cnotliwej. Ponadto, styl powieści to żeromszczyzna w pełnej krasie, a zatem dla współczesnego młodego czytelnika jednak zbyt wielkie wyzwanie. *Ludzie bezdomni*, *Przedwiośnie*, *Wierna rzeka*, *Echa leśne* – nauczyciel ma z czego wybrać, poznanie fragmentów chyba zdecydowanie wystarczy, aby przedstawić specyficzne cechy tej prozy.

Poniższa propozycja metodyczna ma za zadanie pokazać uczniom, że obejrzany spektakl (w tym przypadku akurat *Dzieje grzechu*) można wykorzystać jako kontekst kulturowy, punkt wyjścia do omawiania tematu/problemu, i wcale nie musi to być lektura z kanonu, obowiązkowa (z gwiazdką) lub dodatkowa (bez gwiazdki). Po obejrzeniu spektaklu uczniowie znają jego treść, mogą się zatem skupić na omawianiu problematyki i strony audio-wizualnej. Co, w związku ze zmianami w formule matury ustnej, szczególnie istotne – maturzysta będzie bowiem musiał przygotować 10-minutowe wystąpienie i odpowiedzieć na pytania związane z: tekstem literackim, tekstem kultury (plakat, fotos z filmu, zdjęcie rzeźby) lub zagadnieniem językowym (trzy typy tematów, maturzysta losuje jeden, przygotowuje wystąpienie przez 15 minut, nie ma wpływu na to, z jakiej dziedziny będzie pochodził wylosowany temat).

Scenariusz zajęć dotyczy w pracy z tekstem kultury, skupia się na zadaniach przywołujących kontekstualnie utwory z różnych dziedzin (malarstwo, film, reklama), a także angażuje wszystkich uczniów. Wydaje się, że celowe będzie zatem podzielenie uczniów na grupy, w obrębie których będą oni pracować z kartami pracy. Wychodząc w swoich rozważaniach od obejrzanego spektaklu, mają odnosić się do cech wspólnych oraz różnic pomiędzy tymi tekstami i wizerunkami; reprezentanci grup przedstawiają następnie wnioski na forum, a klasa – przedyskutuje, by odpowiedzieć na pytanie sformułowane w temacie.

Taki pomysł na lekcję wymaga jednak wcześniejszego przygotowania od nauczyciela i od

uczniów (np.: wydrukowanie kart pracy, konieczność poszukania przez uczniów informacji na temat filmu czy reklamy, przypomnienie sobie elementów składowych do analizy dzieła z danej dziedziny – język do opisu treści i formy). Dużym ułatwieniem podczas samej już lekcji byłaby możliwość skorzystania z rzutnika multimedialnego i dostęp do internetu.

Czas trwania: 2 godziny lekcyjne.

Pomoce dydaktyczne: libretto do baletu *Dzieje grzechu* („Opera na Zamku”); fragmenty powieści S. Żeromskiego; karty pracy; słowniki (terminów literackich, pojęć związanych z dziedzinami sztuki, np. wydawnictwa ParkEdukacja); dostęp do internetu (portale „wiedzowe”, np. wikipedia); komputer/laptop; rzutnik multimedialny.

Propozycje dodatkowych tekstów kultury (do przydziału dla grup), np: F. Dostojewski (realizm) – *Zbrodnia i kara*; V. Nabokow – *Lolita*; G. Verdi – *Traviata*; B. Prus (realizm) – *Lalka*; E. Zola (naturalizm) – *Nana*; E. Manet (impresjonizm) – *Olimpia*; A. Renoir (impresjonizm) – *Odaliska*; H. de Toulouse-Lautrec (secesja, modernizm) – *Naga kobieta przed lustrem*; *Venus z Montmartre*; P. Picasso (kubizm) – *Panny z Avignon*; W. H. Hunt (Prerafaelici) – *Przebudzone sumienie*; E. Schiele (ekspresjonizm) – *Stojąca dziewczyna o czarnych włosach*; *Siedząca kobieta ze zgiętym kolanem*; A. Dumas (syn) - *Dama kameliowa*; L. Buñuel (reż.) – *Piękność dnia...*

Formy pracy: praca w grupach (5 – 6-osobowe), cała klasa.

Metody: dyskusja, pytań/odpowiedzi, pracy z tekstem kultury (opis dzieła plastycznego, muzycznego, literackiego, filmowego – język specyficzny dla danego dzieła sztuki).

Główne cele:

1. Zapoznanie uczniów z dziełami sztuki z innych dziedzin;
2. Rozwijanie umiejętności pracy z tekstem kultury (analiza i interpretacja tekstu malarskiego, filmowego, muzycznego, reklamy);
3. Rozwijanie umiejętności definiowania pojęć;
4. Rozwijanie umiejętności dyskusowania i pracy w grupach;
5. Powtórzenie wiadomości o poznanych tekstach, które łączą się tematycznie z omawianym tekstem/zagadnieniem;
6. Rozwijanie umiejętności wykorzystania kontekstów.

Przebieg lekcji:

1. Przedstawienie refleksji po obejrzanym spektaklu (plusy i minusy przedstawienia, przypomnienie jego treści, symbolika rekwizytów, rola ruchu scenicznego i wrażenia po wysłuchaniu muzyki, czego oczekiwałeś po balecie – czy wcześniej oglądałeś już jakiś? – czy balet cieszy się zainteresowaniem publiczności?).
2. Krótka dyskusja na forum klasy: *Wizerunek jakiej kobiety (matka, żona, kochanka, muza,*

femme fatale, anioł, opiekunka, upadła, inne) pojawia się w znanych Wam tekstach kultury najczęściej? Dlaczego? A jaki najrzadziej? Z jakiego powodu? Próba uzgodnienia wspólnego stanowiska i zapisanie krótkich wniosków (mogą być w punktach – każdy indywidualnie, do wykorzystania pod koniec lekcji).

3. Ewa Pobratyńska – charakterystyka głównej bohaterki (na podstawie spektaklu/libretta).
4. Podział na grupy (5 – 6 grup, po 5 – 6 osób przy klasie 30-osobowej) – każda grupa dostaje inne teksty i do nich karty pracy (można skorzystać z propozycji dodatkowych tekstów kultury lub zaproponować własne).
5. Liderzy grup przedstawiają wnioski (odpowiedzi do kart pracy) i ustalenia swoich grup.
6. Wspólne uzgodnienie odpowiedzi do tematu lekcji – zapisanie w postaci wniosków (można w punktach, do wykorzystania te sformułowane wcześniej indywidualnie – **do pktu 2 z Przebiegu lekcji**): *Wśród kobiecych wizerunków niemal w każdej epoce pojawiał się obraz kobiety upadłej. Ukazywano ją jako istotę godną (lub nie) potępienia, definiowaną w następujący sposób:..... W jej portretowaniu uwagę poświęcano stronie fizycznej, eksponując nagość (lub nie, a może jakiś detal ciała lub rekwizyt?). Taki sposób pokazania wynikał z..... i miał konkretną, istotną do spełnienia rolę.....*

Przykłady karty pracy (przy mniejszej liczbie uczniów w klasie rezygnujemy z grupy II i IV, tzn. nie dzielimy wówczas tych dziedzin na podgrupy: dawną i współczesną):

I (malarstwo dawne/lub: do XIX wieku włącznie); II (malarstwo XX – XXI wieku)

1. Jakie uczucie może wywołać w odbiorcy dany obraz i przedstawiona na nim kobieta?
2. Zdefiniuj pojęcie „kobieta upadła” - jakie jej cechy uznajesz za obowiązkowe? Czy nazwałbyś tak kobietę ukazaną na obrazie? Odpowiedź uzasadnij.
3. Krótko przedstaw, co – Twoim zdaniem – jest głównym tematem obrazu.
4. Do kogo adresowany jest ten obraz? Opisz potencjalnego odbiorcę.
5. Czy ukazana kobieta może uchodzić za ideał piękna? Z jakiego powodu tak/nie?
6. Co łączy, a co dzieli ten obraz z bohaterką obejrzanego baletu (zwróć uwagę na plakat do przedstawienia)?
7. Oceń kolorystykę i kompozycje omawianego obrazu. Do czego posłużyła artyście postać kobieca? Jej rola na obrazie? Symbolika? Uzasadnij swoją odpowiedź.
8. Odnieś się do tytułu obrazu – czy jest adekwatny? Jakie cechy właściwe dla kierunku reprezentowanego przez twórcę dostrzegasz w tym obrazie? Wymień.
9. Z jakim innym tekstem kultury kojarzy Ci się przedstawiona na obrazie kobieta? ¹

¹ np.: I - inne obrazy impresjonistów lub prerafaelitów; II – wybrane obrazy G. Klimta, F. Boucher *Czarnowłosa*

III (literatura: do XIX wieku włącznie); IV (literatura: XX – XXI wiek)

10. Jakie uczucie może wywołać w odbiorcy opisany wizerunek kobiety?
11. Zdefiniuj pojęcie „kobieta upadła” - jakie jej cechy uznajesz za obowiązkowe? Czy nazwałbyś tak kobietę opisaną we fragmencie? Odpowiedź uzasadnij.
12. Krótko przedstaw, co – Twoim zdaniem – jest głównym tematem tekstu.
13. Do kogo adresowany jest ten wizerunek? Opisz potencjalnego odbiorcę.
14. Czy opisana kobieta może uchodzić za ideał piękna? Z jakiego powodu tak/nie?
15. Co łączy, a co dzieli ten wizerunek z bohaterką obejrzanego baletu (zwróć uwagę na plakat do przedstawienia)?
16. Oceń kolorystykę i kompozycję omawianego obrazu. Do czego posłużyła artyście postać kobieca? Jej rola na obrazie? Symbolika? Uzasadnij swoją odpowiedź.
17. Odnieś się do tytułu tekstu – czy jest adekwatny wobec opisanej kobiety? Jakie cechy właściwe dla kierunku oraz epoki reprezentowanych przez twórcę dostrzegasz w tym sposobie opisu? Wymień.
18. Z jakim innym tekstem kultury kojarzy Ci się przedstawiony opis? ²

V (reklama) – reklama perfum *Opium* YSL

Odaliska, B. Kustodiew Odaliska...

² np.: I – *Biblia* (Maria Magdalena), *Wielki Testament* (fragm.) F. Villona; *Dekameron* (fragm.) G. Boccaccio; *Pamiętniki Fanny Hill* J. Clelanda; II – *Dziewczęta z Nowolipek* P. Gojawiczyńskiej; *Wyznania gejszy* A. Goldeny...

Jakie uczucie może wywołać w odbiorcy ta reklama i przedstawiona w niej kobieta?

19. Zdefiniuj pojęcie „kobieta upadła” - jakie jej cechy uznajesz za obowiązkowe? Czy nazwałbyś tak kobietę ukazaną na reklamie? Odpowiedź uzasadnij.
20. Krótko opisz, co zostało przedstawione, i co jest reklamowane (jaki produkt)?
21. Do kogo adresowana jest ta reklama? Opisz potencjalnego odbiorcę.
22. Czy ukazana kobieta może uchodzić za ideał piękna? Z jakiego powodu tak/nie?
23. Co łączy, a co dzieli tę reklamę z bohaterką obejrzanego baletu (zwróć uwagę na plakat do przedstawienia)?
24. Dlaczego bohaterka tej reklamy musi wyglądać w ten sposób? Jakiego produktu tak wyglądająca kobieta nie zareklamowałaby skutecznie?
25. Reklama tego produktu jest perswazyjna, ponieważ..... dokończ zdanie i wytłumacz pojęcie perswazji.
26. Z jakim innym tekstem kultury kojarzy Ci się przedstawiona reklama? ³

VI (film) – Piękność dnia L. Buñuela (reż.) ⁴

27. Jakie uczucie może wywołać w odbiorcy ten film i przedstawiona w nim kobieta?
28. Zdefiniuj pojęcie „kobieta upadła” - jakie jej cechy uznajesz za obowiązkowe? Czy nazwałbyś tak kobietę ukazaną w filmie? Odpowiedź uzasadnij.
29. Krótko przedstaw, co – Twoim zdaniem – jest głównym problemem filmu.
30. Do kogo adresowany jest ten film? Opisz potencjalnego odbiorcę.
31. Czy ukazana kobieta może uchodzić za ideał piękna? Z jakiego powodu tak/nie?
32. Co łączy, a co dzieli ten film z bohaterką obejrzanego baletu (zwróć uwagę na plakat do przedstawienia)?
33. Jak oceniasz kreację Catherine Deneuve w tej roli? Uzasadnij swoją odpowiedź.
34. Odnieś się do tytułu filmu – czy jest adekwatny? Jakie cechy właściwe dla filmów ⁵ L. Buñuela można dostrzec w *Piękności dnia*? Wymień.
35. Z jakim innym tekstem kultury (filmem) kojarzy Ci się przedstawiona kobieta? ⁶

³ np.: *Szał* W. Podkowińskiego...

⁴ Dla ułatwienia pracy tej grupy trzeba zlecić uczniom zapoznanie się z fragm. filmu wcześniej; warto, by uczniowie sięgnęli do recenzji i fotosów z filmu, np.: www.filmweb.pl

⁵ np.: *Pies andaluzyjski*, *Dyskretny urok burżuazji*, *Mroczny przedmiot pożądania*, *Viridiana*, *Dziennik panny służącej*...

⁶ np.: *Dama kameliowa*, *Pamiętniki Fanny Hill*...

Scenariusz 2

Zadanie z języka polskiego do utworu "Dzieje grzechu"

Ma ono na celu wykształcenie w uczniach umiejętności łączenia ze sobą tematyki i motywów występujących w literaturze, dokonywania analizy porównawczej dzieł literatury światowej oraz prawidłowego formułowania wniosków i wypowiedzania własnego zdania na temat postaci literackich.

Polecenie do zadania: Zestaw ze sobą trzy „upadłe kobiety” opisywane w literaturze światowej.

Wskaż między nimi podobieństwa i różnice. Wyciągnij wnioski dotyczące rodzajów grzechów człowieka oraz przyczyn i skutków upadku człowieka.

Etapy pracy nad zadaniem:

- 1) pojęcie grzechu i jego rodzaje: (praca ze słownikiem)
 - ❖ znaczenie religijne – grzech to uczynek lub postępowanie sprzeczne z zasadami jakiejś religii⁷ - wyróżniamy tutaj grzech pierworodny, grzech śmiertelny, grzechy główne;
 - ❖ znaczenie społeczne i filozoficzne – grzech to czyn lub postępowanie, które oceniamy krytycznie⁸;
- 2) uczniowie określają, jakie postępowanie, według nich, można nazwać grzechem
- 3) definiowanie pojęcia „kobieta upadła”
- 4) analiza porównawcza dzieł z literatury europejskiej (załącznik)
- 5) wnioski wynikające z analizy dzieł - tutaj uczniowie podsumowują informacje na temat opisywanych postaci i formułują wnioski dotyczące obrazu „kobiet upadłych” w literaturze różnych epok i przyczyn upadku człowieka.

Załącznik (realizacja punktu 4)

W ćwiczeniu wykorzystano trzy znane uczniom dzieła: Stefan Żeromski „Dzieje grzechu”, Fiodor Dostojewski „Zbrodnia i kara” oraz Zofia Nałkowska „Granica”.

	Ewa Pobratyńska	Sonia Marmieladow	Justyna Bogutówna
sytuacja rodzinna			
sytuacja materialna			
mężczyzna w życiu			

⁷ Definicja pochodząca z Innego słownika języka polskiego, pod red. Mirosława Bańki

⁸ ibidem

bohaterki			
Rodzaj grzechu, grzesznego czynu			
motywacja bohaterki			
konsekwencje wyborów życiowych			

Uwaga: W ćwiczeniu tym można wykorzystać również inne postacie literackie, np. Nanę z powieści Emila Zoli lub Annę Kareninę z powieści Fiodora Dostojewskiego.

Scenariusz 3

Zajęcia ze spektaklu "Dzieje grzechu" na lekcjach wiedzy o kulturze.

Zadanie ma na celu wykształcenie w uczniach umiejętności pisania recenzji. Recenzja pozwala na ćwiczenie umiejętności językowych, dokonywanie analizy elementów charakterystycznych dla określonego tekstu kultury, jak również wypowiedzenia własnych sądów i opinii.

Polecenie do zadania: Napisz recenzję przedstawienia baletowego na motywach powieści Stefana Żeromskiego „Dzieje grzechu”.

Etapy pracy nad zadaniem – odpowiedzi dla uczniów

I Przygotowanie do pisania recenzji:

- a) Przypomnienie istoty baletu – balet to rodzaj teatru muzycznego; widowisko sceniczne, w którym zespół ludzi tańczy i ruchami oraz gestami opowiada jakąś historię lub wyrażą jakieś uczucia⁹;
- b) Wprowadzenie w tematykę przedstawienia – informacje o dziele Stefana Żeromskiego
Powieść Stefana Żeromskiego ukazała się w 1908 r. w wersji książkowej. Wcześniej powieść ukazywała się w „Nowej Gazecie” w odcinkach. Było to w latach 1906-1908. Dzieło jest określane mianem „powieści seksualnej” lub „kolejowego romansu”. Powieść, ze względu na swoją tematykę, wzbudzała wiele kontrowersji zarówno wśród czytelników, jak i wśród krytyków literackich. „Dzieje grzechu” to historia człowieka zniewolonego, którego grzech prowadzi do totalnego upadku, bez możliwości ponownego powstania. Żeromski skupia się na portrecie psychologicznym. Opisuje wewnętrzne przeżycia głównej bohaterki - Ewy Pobratyńskiej. Żeromski ukazuje zawikłane losy kobiety, która poprzez porzucenie przez ukochanego popada w depresję i stacza się. Od tej pory jej życie zmierza w niewłaściwym kierunku. Morduje swoje narodzone dziecko, spotyka się z podejrzanymi mężczyznami, a potem zostaje prostytutką. Na końcu ginie, zamordowana przez kochanka.

II Pisanie recenzji

- ❖ Najpierw dokonaj analizy przedstawienia baletowego – nie zapomnij o jej niezbędnych elementach:
 - 1) Miejsce i data przedstawienia baletowego
 - 2) Reżyser
 - 3) Twórca muzyki
 - 4) Odtwórcy głównych ról
 - 5) Elementy scenografii
 - 6) Kostiumy
 - 7) Choreografia
 - 8) Światło
- ❖ Następnie dokonaj interpretacji dzieła baletowego, zgodnie ze wskazówkami:
 - 1) Tematyka dzieła (w 2-3 zdaniach)
 - 2) Wybrane wątki (na czym skupia się przedstawienie)
 - 3) Konwencja (np. młodopolska, neoklasyczna itp.)

⁹ Inny słownik języka polskiego, pod red. Mirosława Bańki.

- 4) Sposoby wyrażania emocji za pomocą choreografii (emocje wyrażane poprzez ciało i ruch)
- 5) Znaczenie symboli – elementy scenografii, rekwizyty, kostiumy
- 6) Uniwersalizm dzieła – problematyka, przesłanie.

Wskazówka dla ucznia: *Nie bój się wyrażać własnego zdania, pisz o swoich odczuciach, o emocjach, które czuleś w trakcie oglądania przedstawienia.*

Scenariusz 4

Propozycje zadań maturalnych i ćwiczeń do pracy z tekstem kultury – *Dzieje grzechu* Stefana Żeromskiego

Wstęp

Powieść Stefana Żeromskiego pt. *Dzieje grzechu* opublikowano w wersji książkowej w 1908 roku. Wcześniej ukazywała się ona w „Nowej Gazecie” w latach 1906-1908 (w odcinkach). Utwór określano mianem „powieści seksualnej” lub „kolejowego romansu”. Powieść ze względu na swoją tematykę wzbudzała wiele kontrowersji zarówno wśród czytelników, jak i krytyków literackich.

Dzieje grzechu to historia człowieka zniewolonego przez grzech, doprowadzonego przez niego do totalnego upadku, bez możliwości ponownego powstania. Żeromski skupił się na portrecie psychologicznym i wewnętrznych przeżyciach głównej bohaterki - Ewy Pobratyńskiej - ukazując losy kobiety porzuconej przez ukochanego i przez to popadającej w coraz większe tarapaty. Ewa upada moralnie: oddała się ukochanemu, zostaje prostytutką, morduje swoje dopiero co narodzone dziecko, spotyka się z podejrzanymi mężczyznami, staje się nawet „przynętą” w grupie przestępczej. Na końcu umiera po napadzie, w wyniku odniesionych ran.

Powieść ekranizowano trzy razy – w roku 1911 (reż. Antoni Bednarczyk), 1933 (reż. Henryk Szaro) i 1975 (reż. Walerian Borowczyk).

Zadanie pierwsze – Wypowiedź ustna (matura). Analiza plakatu do spektaklu.

Przygotuj 10-minutową wypowiedź na podany temat. W realizacji zadania pomoże Ci wykonanie proponowanych ćwiczeń.

Temat: *W jaki sposób artyści ukazują dylematy moralne człowieka i jego powolny upadek? Odpowiedz, odwołując się do podanego tekstu kultury i wybranego przez siebie utworu literackiego.*

Wymagania ogólne i szczegółowe:

7. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]

1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

8. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne,

1.2) określa problematykę utworu;

3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu [...].

9. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne;

1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej;

1.3) tworzy samodzielny wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie);

1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Ćwiczenia do analizy plakatu ze spektaklu.

Rozumienie tematu:

1. Dokonaj parafrazy tematu. Zapisz, co powinno być przedmiotem Twojej analizy.

2. Określ, co rozumiesz pod pojęciem „dylematy moralne”. Wymień przykłady takich dylematów (XIX-XX wiek, teksty literackie).

3. Podaj synonim sformułowania „upadek człowieka”. W jakich okolicznościach człowiek upada moralnie?

Wybór i analiza materiału:

1. Dokonaj analizy plakatu według następujących punktów:

- określ liczbę postaci na pierwszym planie i w tle;

- znajdź i opisz rekwizyty;

- scharakteryzuj kompozycję plakatu;

- nazwij emocje wywołane przez plakat;

– opisz sposób ukazania postaci;

– określ funkcję występującego koloru.

2. Sformułuj wniosek będący odpowiedzią na pytanie zawarte w temacie.

3. Wymień utwór/utwory, które uznajesz za konteksty wobec analizowanego plakatu:

– podaj autora i tytuł;

– określ tematykę utworu;

– uzasadnij związek z analizowanym plakatem;

– przeanalizuj sposoby ukazania w tekście, określ, co łączy je z tymi na plakacie?

– sformułuj wniosek wynikający z realizacji powyższych zadań.

Porządkowanie wypowiedzi i dbałość o jej formę językową:

1. Określ porządek swojego wystąpienia – sporządź plan w punktach.

2. Przedstaw, co będzie zawierać wstęp i zakończenie Twojego wystąpienia.

Wygłaszanie wypowiedzi:

1. Które z cech przemówienia uznajesz za istotne? Które wykorzystasz podczas swojego wystąpienia? Podkreśl/wypisz wybrane przez siebie elementy.

Pierwsze wrażenie jest najważniejsze. Musisz wzbudzić w audytorium odpowiednie zaangażowanie już od pierwszych sekund Twojego wystąpienia. Twój wygląd – strój, fryzura, makijaż, dodatki – musi być dopasowany do sytuacji i nie może Cię przytłaczać, rozpraszać uwagi. Kolejną kwestią jest mimika twarzy i gestykulacja. Sprawiaj wrażenie człowieka pewnego siebie, który wie, o czym mówi i co robi. Zagubiona, przestraszona mina, trzęsące się dłonie, spuszczone wzrok to atrybuty osoby, która znalazła się gdzieś przypadkowo i nie ma pojęcia, co powiedzieć. Twój głos to teraz Twój największy atut. Wygłaszanie mowy powinno opierać się na czterech zasadach: mów głośno, pewnie, krótko i na temat. Tak w skrócie wygląda przepis na idealne przemówienie. Przemowa powinna być naturalna, dlatego nie czytaj tekstu z kartki ani nie „klep” tekstu z pamięci. Opowiadaj ciekawie i dynamicznie, wtrąć anegdotę albo dowcip (zawsze związane z treścią mowy), dodaj mocny cytat. Nie śpiesz się i jednocześnie kontroluj czas. Przemawianie zawsze wywołuje ogromne emocje. Postaraj się, aby Twoja mowa wywołała w słuchających odpowiednie napięcie emocjonalne. Nie myśl o audytorium jak o wrogach. Publiczność jest tu dla Ciebie. Obserwuj twarze i reakcje. Jeśli dasz z siebie wszystko, zapłoniesz emocjonalnym żarem, również Twoi słuchacze poczują to samo.¹⁰

2. Nagraj swoje wystąpienie.

3. Odsłuchaj nagranie i przeanalizuj: tempo mówienia, zasadność pauz, akcentowanie wyrażań (lub jego brak), modulacja głosu, elementy zbędne (np. yyyyy....).

4. Oceń swoje wystąpienie – jakie było ogólne wrażenie? czy podobało Ci się? Co tak, a co nie? Wyjaśnij przyczyny.

Zadanie drugie - Przykład zadania do matury pisemnej – poziom rozszerzony.

Temat: *Określ, jaki problem podejmuje Stefan Żeromski we fragmencie powieści pt. „Dzieje grzechu”. Zajmij stanowisko wobec rozwiązania przyjętego przez autora, odwołując się do tego tekstu oraz do innych tekstów kultury. Twoja praca powinna liczyć co najmniej 300 słów.*

Stefan Żeromski, *Dzieje grzechu* (fragmenty)

- *A co jest grzech? — spytała.*

- *Grzechem jest zły czyn człowieka.*

¹⁰ Więcej na stronie: <http://www.przemowienia.pl>

- A który czyn jest zły, jak poznać?

- Czyn ten musi być przede wszystkim dobrowolny. Wola ludzka ma podwójne zastrzeżenie: — jedno bliskie, to jest rozum, ludzki, drugie dalsze, prawo przedwieczne, czyli rozum Boga. Grzech tedy jest obrazą Boga. W grzechu nędzne stworzenie podnosi rękę na Boga. Przyczynę grzechu stanowi rozum i wola. Dalszą, wewnętrzną przyczynę stanowi wyobraźnia i pożądlivość. Święty Tomasz, oprócz pożądlivości, wylicza jeszcze nieświadomość i złość. Ale przyczyną zewnętrzną, stojącą poza człowiekiem, może być tylko inny człowiek albo szatan. Czytamy w Piśmie, że „Bóg zatwardza i zaślepia grzeszników”... Co to znaczy? Znaczy to, że Bóg nie daje łaski człowiekowi grzesznemu. Święty Tomasz z Akwinu w dziele swym „*Questiones disputatae*”, w rozdziale o źródle grzechu mówi: „Na pytanie, czy Bóg może być źródłem grzechu, odpowiedź jest, że tak”... Szymon Magus, manichejczycy, Luter, Kalwin, Zwingliusz, Beza i inni kacerze za przyczynę i rzeczywistego sprawcę grzechu uważali Boga. Ale Sobór Trydencki stwierdził, że jeśliby kto powiedział, że nie jest człowiek w możności drogi swoje złymi uczynić, lecz tak złe czyny jak i dobre Bóg wykonywa... niech będzie wyklęty. Wszystkie przyczyny pobudzające do grzechu można zawrzeć w jednym wyrazie — pokusa. Szatan, nie mogąc wywierać wpływu bezpośrednio na wolę człowieka, zaciemnia jego rozum, działa na wyobraźnię, podnieca żądze. Więc złą jest wszelka pokusa. Nie czytaj nigdy książek utworzonych dla szerzenia grzechu, nie oglądaj rysunków i malowideł ohydnych, a główna rzecz — nie myśl nigdy o rzeczach, które są urocze na zewnątrz, ale wewnątrz plugawe. W nich to mieszczą się pokusy szatana. A teraz co do ludzi... Wszak prawda, że gdy idziesz ulicą, zwracają się na ciebie setki spojrzeń ludzi młodych — nieprawdaż?

- Tak jest... — wyszeptala była wówczas.

- Wszak prawda, że gdy mijasz orszak młodzieży płci męskiej, doświadczasz uczucia nieokiełznanej weselości, idziesz jak gdyby przez aleję pełną światła, róż i zapachu? Wszak prawda, że spojrzenia osób zupełnie ci nie znanych budzą w tobie jakąś niespokojną, nie mieszczącą się w ciele rozkosz, której nazwać nawet nie sposób? Otóż — niechże te spojrzenia nie budzą w tobie radości. Od tego zacznij. Z chwilą, kiedy zwyciężysz nędną dumę z tego tytułu, żeś piękna, i niską radość, że ulicznicy panowie obrzucają cię zuchwałymi oczami, a zaczepiają uśmiechem, wejdiesz na drogę poprawy, bo na drogę zdeptania pokus — a z niej na stromą ścieżeczkę doskonałości. Na tej ścieżeczce znajdziesz stan łaski. Przyjdzie czas, że nie będziesz się pyszniła przed samą sobą nie tylko z tego powodu, żeś piękna, ale nawet z tego, żeś czysta duszą. Wówczas nie trzeba będzie zadawać pytania — co jest grzech i jak grzech poznać, bo zbliżysz się do stanu prostoty samej w sobie, która nie dopuszcza do siebie brudu, a tak idąc, dojdiesz do źródelka świętej pokory, do tego, co wielki apostoł Paweł nazywa „miłością i duchem cichości”.

Wymagania ogólne i szczegółowe:

I Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

35.1) odczytuje sens całego tekstu;

1.5) wyróżnia argumenty, kluczowe pojęcia i twierdzenia w tekście argumentacyjnym;

PR 1.2) twórczo wykorzystuje wypowiedzi krytycznoliterackie i teoretycznoliterackie.

II Analiza i interpretacja tekstów. Uczeń:

6.1) określa problematykę utworu;

6.2) rozpoznaje konwencję literacką;

3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu;

3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty;

3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach;

PR 2.1) wskazuje związki między różnymi aspektami utworu;

PR 3.1) dostrzega i komentuje estetyczne wartości utworu literackiego;

PR 4.1) wskazuje różne sposoby wyrażania wartościowania w tekstach.

III Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy dłuższy tekst pisany zgodnie z regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej;

1.2) przygotowuje wypowiedź [...] (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo);

1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki.

Ocenie podlegają następujące kryteria:

a. określenie problemu;

b. sformułowanie stanowiska wobec rozwiązania przyjętego przez autora tekstu (związek fragmentu z tematem);

c. poprawność rzeczowa;

d. zamysł kompozycyjny;

e. spójność lokalna;

f. styl tekstu;

g. poprawność językowa;

h. poprawność zapisu.

Przykłady ćwiczeń przygotowujących do napisania wypracowania maturalnego:

Analiza tematu wypracowania:

1. Przeczytaj uważnie temat. Zapisz w punktach, co należy zrobić.
2. Sporządź plan wypracowania (przyjmij, że jeden punkt to jeden akapit).
3. Wyjaśnij, jak rozumiesz słowo „problem”, w kontekście Twojego wypracowania.
4. Określ formę, jaką przybierze Twoje wypracowanie.

Gromadzenie materiału:

1. Napisz streszczenie zamieszczonego fragmentu (od 3 do 5 zdań).
2. Sformułuj problem zawarty we fragmencie powieści.
3. Określ stanowisko autora oraz związek fragmentu z tematem powieści.
4. Przedstaw swoją opinię na temat zagadnienia poruszonego we fragmencie.

Wykorzystanie kontekstów:

1. Wymień przykłady tekstów kultury, w których pojawia się podobny problem. Czy te przykłady pomogą Ci uzasadnić swoje stanowisko? Rozważ sposób, w jaki wykorzystasz przywołane dzieła.
2. Wskaż w poniższym fragmencie powieści cechy stylu modernistycznego. Czy podobny język odnajdujesz w innych omawianych utworach autora (*Ludzie bezdomni*, *Przedwiośnie*)? Czy fragmenty pisane takim stylem pomagają (szczególnie współczesnemu młodemu odbiorcy) w zrozumieniu utworu? Określ swoje stanowisko.

*Miała przed oczyma niebo. Teraz je dopiero spostrzegła i zawołała na nie z głębin otchłani duszy:
„O niebo!”*

Wiosenne, kwietniowe, rozkwitłe, przedwielkanocne obłoki płynęły i powiewały w głębokości niebieskiej. Jedne były śniade, w głębiach swych kłębow stalowosine lub bure, ale obrzeżone pozłocistą białością, zrodzoną ze szczerego słońca — inne fiołkowe i miłościwe dla oczu jak bukiety, jak smugi fiołków. Za obłokami taił się tęgi błękit jakoby przecudny bóg młodości z łukiem naciągniętym przez niezłomne jego ramię i z czujną, chybłą, pierzastą na cięciwie strzałą.

„Obłoki, obłoki...”

Widziały się jakoby burza „ciągnąca, jakoby przednie cugi i tabory gromów, jakoby sztandary i zwiastuny czyhających za skalami piorunów, piętrzyły się chyżo białymi masami niby wierzchoły Alpów, a były jeno przeczystą pogodą. Tam i sam przemykał się wśród nich mars ciemnosiny, podobien do tarczy stalowej i, roztrącając rozkoszną słabość a cichą dobroć siostrzaną, ukazywał za sobą okienko nieba” wiecznego. Oto z głębin wznosiły się kłębami śnieżnobiałe mocarstwa, moce, panowania, księstwa... Płynęły za ramę okna i ginęły. Ginęły tamże jakoweś wojny trojańskie, punickie, wędrówki narodów, pochody krzyżowe, zmagania się plemion trzydziestoletnie, rewolucje pełne zgrozy, krzyku i krwi... Rozwierały się wybrzeża skalne, które otaczają błękitny ocean bez początku i końca... Niosły się same obłoczki rozwiane, siewne i powłóczyste, nic o sobie i swej piękności nie wiedzące, a których istnienie było po to, żeby dać świadectwo piękności — i zginąć.

Ciągnęły się wzajem ku sobie i ginęły jedne w drugich, podobnie jak miłosne spojrzenia.

Chmurki te, chyżo lecące w niebiosach, ścisnęły serce widokiem swoim. Złotymi nićmi, co w oczach stają się wraz poniekąd białością i błękitem, oplatały duszę. Z najodleglejszych głębin wypłynął obłoczek biały jak poranny śnieg — w oczach rozszerzył się, rozpostarł białe skrzydła...

Opracowanie kompozycji wypracowania:

1. Ułóż wstęp do swojej pracy według następującej kolejności:

- sformułowanie problemu wskazanego w tekście;
- sformułowanie stanowiska autora;
- Twoja postawa wobec podjętej kwestii.

2. Zapisz w punktach argumenty na poparcie swojego stanowiska.

3. Zapisz propozycję zakończenia swojej pracy.

Dbłość o poprawność językową i styl pracy pisemnej:

1. Dokonaj parafrazy poniższego fragmentu. Możesz zmienić strukturę składniową, a także zastosować synonimy.

Melodramatyczna fabuła ukazana została na tle szeroko zarysowanego obrazu obyczajów kołtuńskiego środowiska mieszczańskiej Warszawy, ponurej roślinności polskiej prowincji oraz wielkich metropolii Zachodu. Jest to świat, w którym rządzi prawo dżungli. Przeciwstawia mu autor utopijna komunę ludzi wolnych [...]. Dominuje w „Dziejach grzechu” nastrój przygnębienia, poczucie bezsensu i beznadziejności życia. Dramat bohaterki jest nie tylko konsekwencją sytuacji i stosunków obyczajowych, ale również skutkiem istnienia immanentnego zła w świecie.¹¹

2. Do podanych wyrazów dopisz synonimy.

wyraz	synonimy
grzech	
pokora	
duma	
pokusa	
Bóg	

3. Wstaw brakujące znaki interpunkcyjne (przecinek, kropka, cudzysłów, dwukropek).

¹¹ *Literatura polska XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny*. T. 1. Pod red. J. Wojnowskiego. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 140.

Publikacja „Dziejów grzechu” była szokującym przeżyciem dla czytającej społeczności. Historia Ewy Pobratyńskiej zamknięta w kłamrze od świętości do prostytutuj, od przyjmowania komunii do mordowania własnego dziecka spotkała się z zarzutem uprawiania przez pisarza literackiej pornografii. Gazeta Kościelna z 27 marca 1908 roku obwieściła Powieści tej nie czytaliśmy i czytać nie myślimy ponieważ nas zapewniają ludzie wiarygodni że trzeba ją zaliczyć do literatury pornograficznej¹²

4. Z podanych zdań ułóż po jednym wypowiedzeniu.

a) W Zakopanem w dniu 12 września 1909 roku Żeromski zorganizował wieczór recytacyjno-muzyczny. Wykonywano utwory ku czci Juliusza Słowackiego. Występowały m.in. Irena Solska i Stefania Różycka. Po wieczornicy udano się do kawiarni Trzaski.

b) Żeromski troskliwie przechowywał kajety ze swoimi notatkami. Były mu one pomocne w dalszym procesie twórczym.

c) Władze carskie obawiały się patriotycznie nastawionej młodzieży. Wymyśliły dość niezwykłą deklarację. Zabraniała ona uczestnictwa w pracy legalnych organizacji. Żeromski podpisał deklarację 4 marca 1887 roku.

5. Wśród wymienionych określeń zaznacz najwłaściwsze wobec podanych wyrazów. Powstałe związki wyrazowe możesz zastosować w swoim wypracowaniu.¹³

a) czyn (człowieka) – bohaterski, brzydki, niski, piękny, karygodny, zbrodniczy, zły

b) droga (poprawy) – dobra, zła, kręta, gładka, cierniowa, cnoty, wieczności

c) ścieżka (doskonałości) – droga, trakt, aleja; ścieżki proste, splatane, ścieżki żywota, kręte, śliskie, zawile

d) zdeptanie/deptać (człowieka) – poniżyć człowieka/godność/jego dobre imię, tłamsić

Pomysł na lekcję?

W *Podstawie programowej do Nowej Matury 2015* utwory S. Żeromskiego przestały być obowiązkowe: nauczyciel nie może pominąć utworów z gwiazdką, a tej pozbawione są zarówno *Przedwiośnie*, jak i *Ludzie bezdomni*. Wypada mieć nadzieję na to, że polonista wybierze chociaż jedną powieść tego autora (do wyboru, do poznania w całości: *Ludzie bezdomni*, *Wierna rzeka*, *Echa leśne* lub *Przedwiośnie*).

Spektakl baletowy, oparty na motywach powieści Stefana Żeromskiego pt. *Dzieje grzechu*, może wzbogacić realizowane na lekcjach języka polskiego treści, jeśli posłuży jako kontekst do innych lektur, np. powieści Fiodora Dostojewskiego pt. *Zbrodnia i kara* (młoda prostytutka, obraz

12 J. Paszek. *Żeromski*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2001, s. 120.

13 Pomocny może być: S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. T.1-2. Wiedza Powszechna, Warszawa 1989.

miasta, bohaterowie popełniający różne grzechy i zbrodnie, nieunikniona kara) lub Zofii Nałkowskiej pt. *Granica* (kobieta uwiedziona i porzucona, aborcja, zbrodnia, upadek moralny). Możemy się dzięki spektaklowi odwołać do tych tekstów kultury, w których ukazano kobietę jako ofiarę świata mężczyzn, istotę pasywną. Stosunkowo prosta scenografia baletu nie ogranicza wyobraźni widza, staje się przy tym uniwersalna i symboliczna jednocześnie (np.: koło - rozeta w kościele, stół w domu Ewy, stół do ruletki, łóżko).

Spektakl może stać się punktem wyjścia do dyskusji podczas lekcji wychowawczej bądź lekcji etyki (grzech, występki, upadek), a z racji podejmowanych treści i formy artystycznej - podczas języka polskiego i wiedzy o kulturze (balet, wybrane teksty literackie, styl młodopolski, malarstwo XIX).